

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՀՈԳԻՆ

(ԽՈՍԿԱՄ, ՄՐԲՈՑ ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՑ ՏՕՒԻՆ)

«Որք զերկաւոր մեծաթիւն փառաց խաւար կաշեցին» : (ՇԱՐԱԿԱՆ)

Առաջին որոնց յիշատակին առջև այսօր ամէնքս կը ծնրագրենք, Ե. դարէն մինչեւ ժթ. դար երկարող անջրպետին՝ հոյակապ գէմքերն են, որոնք լուսաւոր փարոսները եղան Հայաստանից Եկեղեցին։ Դարեր վերջ շարականագիրը, շատ հաւանաբար վարդան Վրդ., կը վերացնէ խումբը երկրէն երկինք, որոնք աստիճանական փառքը խաւար կոչեցին, վասնզի կ'ուղէին ոչ միշայն իրենք, այլև իրենցմով մեզ ալ մօտեցնել Աստուծոյ։

Հինգերը դարը մեր պատմութեան բովանդակ շըջանին մէջ, մեր ազգայնացման և վերակենդանութեան զարը եղաւ։ Խնչպէս բնութիւնը իր գարունը ունի որպէս սկիզբը և ծնունդը իր յաւերժացման, նոյնպէս ազգերը ունին իրենց մատազ սերունդները իրենց ցեղի տեւականացման։ Ե. դարու մեծ գէպքն էր որ պատճառը եղաւ մեր գոյութեանը յաւերժացման։ Աշխարհիկ փառքերը, զինուղօրութիւնները, և տիրապետութիւնները երաշխիք մը չեն ազգի մը տեւականացման, այս ամէնքը իրենց փորձը ցոյց տուած են պատմութեան փարագույրին վրայ, այլ ինչ որ ըստ Աւետարանի սի վերուստ գայ» նա է տեւականը։ Այսօրուան խումբին միսկ ջանքը եղաւ, Աստուծած իջեցնել երկինքէն երկիր, և Հայերէն գիրով ու Հայ բարբառով խօսիլ Հայուն հետ։ Արդար չէ պարզ յիշատակութեամբ մը անցնիլ այսքան կարեոր դէպքի մը վրայէն։ Դարը յորում կ'ապրէին, ենթակայ ոչ միայն արտաքին, այլև ներքին թշնամիներու, աճեցնել մշտադաւալար բայսեր, Աստուծացին ակնարկած «Փոքր ածուռին մէջ, շատ զօրաւոր Հոգիներու անկ էր միայն։

Թարգմանիչները ըլլալով ամենէն աւելի Հոգեառ մարդիկ, ուզեցին որ իրենց Հոգին, որ մասնիկն էր Աստուծոյ Հոգին,

զայն միայն աւանդեն իրենցմէ վերջ զալիք սերունդին։ Վասնզի հոգեկան աշխարհէն իրենց ունեցած ծով փորձառութեամբը, որով գործած էին այդ ասպարեզգին մէջ, բոլոր ապրուած կեանքերէն աւելի օգտակար եղած էր, որուն չօշափելի արդիւնքներուն համար փոքրիկ կասկած մը խոկ չունեին։

Պատմութիւնը տեսած ու ապրած այս մարդոց հաւատքն էր սիմիկա։ Իրենց համար անխախտ վէմ մը եղած էր այն ամուր վստահութիւնը, որ կուգար ուղղակի Ա. Գիրքէն, որ ոչ միայն տառապող ժողովուրդի մը հոգեկան ապրումներու հաւատացումն է ընդգէմ նիւթի փորձութեան, այլև հոն ուր կար այդ անընկճելի Ողին, տարուած բոլոր յաղթանակները ակներն էին։ Երբ կարգ մը յետամնաց ժողովուրդներու մօտ, ինչ ինչ առարկաներու կամ կենդանիներու հոգեկան զօրութիւնը, պաշտելութեան կապ մը եղած էր միայն համայնքի մը, կամ փոքրիկ խմբակի մը, միացնելով զանոնք բոլորը իրարու այդ առարկային շուրջը, և այն ալ կրնար փոփոխելի ըլլալ պարագաներու բերմամբ։ սիմիկա՝ սիսալ ու գեկանութեան մը ըմբռնումն էր, ու յաճախ ենթակայ կասկածանքի։ Ողիի մը յարատեայս փոփոխութիւն մէջ, չէր կրնար գոհացում գտնել մարդկային աւելի բարձր հոգին, որովհետեւ, հակառակ թափուած բոլոր ջանքերուն, անոնց իրարու հետ միանալու, զիրենք անկարելիութեան մը առնել կը դնէր։ պատճառը, այդ երկու ոգիներուն նոյնը չըլլալն էր։

Այլ էր ուրեմն Աստուծոյ մարդուն ներշնչած Հոգին, որ մեր թարգմանիչները փնտուցին և ջանացին յաւերժացնել, և որ կրնար մզիչ ուժը դառնալ իրապէս ապրող մարդկութեան, և զանոնք առաջնորդել զէպի հատարեալ Բարին։ Առ այդ Անմահ Հոգին էր որ մեզի իրը աւանդ ձգեցին։

Ա. Մեսրոպ, յլացողը և կերպաւորողը Հայ տառերուն, որոնց ձեերուն մէջ գեղեցկութիւնը փնտուելէ աւելի, հոգեկանութեանն էր որ կարեռութիւն տուաւ և ուահվիրան հանդիսացաւ։ Ա. Մեսրոպ քաջորված էր իր ժամանակին զոյսութիւն ունեցող լեզուները և բարձրագոյն գիտութիւնները, ծառայած էր պալատներու և

բանակներու մէջ, և տեղեկացած տիրապետութեան ոգիի սին փառքին, նատ յաճախ տեսած էր անոնց անկումը, նման այն հսկայ կաղնիին, որ այսօր կայ և վաղը ի հուր արկանելի: Որպէս զիւղացիի զաւակ, դիտած էր բուսականութեան կեանքը, և իր վարժ փորձառութեամբը տեսած էր թէ ամենագեղցիկ ծաղիկներն իսկ օրերու և կամ ամիսներու համրանք մը ունէին միւայն, բայց ինչ որ կը մնար անոնց մէջ, յաջորդ տարուան վերընձիւղելու վաստակութեամբ մը, այն ալ բոյսին մէջ ապրող հոգին էր, կենսանիւթը կամ սաղմը: Այս մտածումով միայն Ան մօտեցաւ մեր ժողովուրդի տեւականացման, պէտք էր մեռցընել անոնց մէջ ինչ որ վաղանցուկ էր, և պահել միայն ճշմարիտ Աստուծոյ առաջնորդող գերազոյն ձգտումը:

Ս. Եղիսեն, Աւարայրի դաշտին այդ դիւցազներգակ ոսկի գրիչը, հազար և երեսունըլից նահատակաց արիւնին մէջ թաթիսեց իր եղէզը, և անով արձանագրեց Ռուկենիկ Մատեանի կարմիր էջերը: Կարմիրն Վարդանի և իրեններու արիւնաթաւթաւ դիակներու վրայէն կրցաւ այնքան վարժ կերպով սաւառնեցնի Անոնց մաքուր Հոգիները, որոնց պարտութեան մէջն էր տարուած յաղթանակին գեղեցկութիւնը:

Ցաղկերտի բանութիւնները և տեսակ տեսակ հալածանքները մեր ժողովուրդին վրայ, անկարող եղան չեղեցնել Հայը այն հաւատքէն որ չորս ու կէս գարերու արմատներով խորացած էր: Հայ ժողովուրդը թերեւս Պարսիկներէն աւելի փոփոխած ու փոխ առած էր իր աստուածները, Պատերազմի, Բարութեան, Խաղաղութեան, Գեղեցկութեան և Հիւրընկալութեան, և այս բոլորին մատուցած էր պաշտամունք և նոյնիսկ մարդկային զոհեր, բայց անոնք ամէնքն ալ չկրցան գոհացում տալ իր Հոգին: Փորձով տեսած և հասկցած էին անոնց անկարողութիւնները, վասնզի ժամանակաւոր էին միայն, և չէին կրնար ապրիլ իրենց ներսը եղող Անմահ Հոգիներուն հետ: Կրակի և Արեկի պաշտամունքը անոնցմէ վեր չէին կրնար ըլլալ, դիտուած էր թէ, մեզի շատ սովորական դարձած ջուրն ու ամպը, կը մարէին մին՝ ու կը խաւարեցնէին միւսը. հետեւաբար պէտք

էր փնտուել Այն որ Տէրն էր այս երկուքին և ամենուն:

Երկիրներ գրաւելու և մարդոց տիրանալու բազմաթիւ կոիւներ շատ մզած էր մեր ժողովուրդը, որոնց չքեղ նկարագրութիւնները կը մեային պահուած արքունի դիւաններուն մէջ: Այդ ոգին, փոչիացաւ իրեն յատուկ վաղանցիկ փառքի մը պարապակարութեամբ մը:

Ս. Դաւիթ - Անյաղը, օտար ուսմանց ներկայացուցիչը մեր մէջ, որպէս Քրիստոնէացած փիլիսոփայութեան մը ախոյիանը: Ան կը գիւղագրաւէ նոյնիսկ իրմէ առաջ և իր ժամանակի բոլոր մտածողները, որոնք կապած էին իմաստութեան ժապաւելնը իրենց ճակտին, և գափինին իրենց զիլիին, և անհանդուրժելի ամբարտաւանութեամբ մը կ'արհամարէին աշխարհն ու գիտութիւնը միանգամայն: Հարկ չկայ բաղգատականը ընելու գործին ու գործաւորին, որուն միջավայրին այնքան դառն գտուարութիւնները, «հզօրագոյն են քան զառիւծունու և թեթեաթուիչս քան զարծուիս»: Պարզ պատահունք մը չէ որ «անյաղթ» տիտղոսը փակցուած է իր անունին, և ոչ ալ փայտականք մը իր գտուարին զիտութեանց համար, որոնց հետքերէն քալեց ան, այնքան արժանավայել ընթացքով մը: Շատ անգամ անթեղուած կայծ մը հրդեհի մը ուժգնութիւնը ի յայտ կը բերէ, և երբեմ բոցավառ խարոյկները կ'անհանան օդին մէջ ոչինչ արգիւնքով: Ու Դաւիթ - Անյաղթը մէկն էր այդ անթեղուած կայծելն:

Ս. Մովսէս Խորենացին, որ եթէ մեր գարու քննադատութեան ժայակին ալ զարնեն քննադատները մեր առաջին պատմիչը, ան կը մնայ միշտ իր պատուանդանին բարձրութեանը վրայ, որպէս մութծովերուն մէջ լուսատու փարոս մը, նման իր անուանակցին, Մովսէս մարգարէին, որ իսրայէլի ժողովուրդի պատմութիւնը աւելի նուիրականացնելու և անոր տալու համար գերազոյն ծագում մը, կապեց զայն Աստուծոյ ստեղծագործող Աշխին: Եթէ Բարելունացիներուն քով պաշտելի էին իրենց նուիրական Տախտակները, որոնց մէջ նկարագրուած են իրենց կրօնական պատ-

րազմիները և ստեղծագործութիւնները, օրէնքներն ու պաշտամունքի արարողութիւնները, և Զինացիներուն զասական և կրօնական գիրքերը, բանաստեղծութիւններն ու երգերը, և Կոյսերու պատղամեերը, եղիսաբետացիներուն Մեսեւոց Գիրքը, և տակաւին ուրիշ կարգ մը կրօնքներու գիրքերը, Վէտան, Զէնտավէստան և Թրիբիթաքան, որոնցմէ իւրաքանչիւրը կը պատմէ իր ցեղին ծագումը, սովորութիւնները և ժողովուրզի հենցաղը, և կրօնական արարողութիւնները, Խորենացին այս մտածումով իր պատմութեամբ կուտայ մեր ժողովուրզի ծագումը, երգերն ու կրօնական արարողութիւնները մտամբ մը, և մեր անցնող փառքերու և նշանաւոր հոգիներու ապրումները, որոնք որքան աւանդական խոկ սեպուհն հին և ներկայ ժամանակներու մէջ, մեզի դարձեալ բան մը կը մնայ անկէ:

Ա. Գրիգոր Նարեկացին, Հայ Հոգին ամենէն պայծառ ու մաքուր փառքերէն մին: Սուրբ մը և հանճար մը միանգամայն: Քոլորովին տարբեր է Նարեկացին միւսներէն, Աստուածախօս մատնագիր մը, որ ինքզինքը այրած է Աստուածոյ քուրացին մէջ, կիզուելու և ճնճներելու Միածնի փառքին իրեւ Ժիացող խանձող մը: Ժամանակով և միջավայրով չեն պայմանաւորուիր Նարեկացին նման մեծ հոգիները, այլ Աստուածոյ մէկ պարգեր: որ քիչ անդամ կը ցողուի այս մոլորակին վրայ: Մենք քիչերէն ենք այն շատերուն քով, որ արժանացած ենք այս պարգեւին: Շատ մը գիտութիւններու տիրանալը զօրաւոր կամքի և սուր մտքի գործ է, բայց Աղօթքի Մարդ ըլլալը, զօրաւոր հոգեկանութիւն մը ունեցողի գործ է: Նարեկացին վերացած է այս երկրէն և իր բնակութիւնը հաստատած Հոգեկան աշխարհին մէջ, ու իր խօսակիցները եղած են Միածին Որդին և Աստուածամայրը: իր սա խօսքը՝ «Ահա կաթիլ մի կաթին քուսդ կուսութեան յանձն իմ անձրևեալ կենացը ինձ զօրէ», ցոյց կուտայ թէ երկինքէն է որ կուգայ իր կեանքին զօրութիւնը, և ինչ որ երկինքէն կ'իջնէ հզօրագոյնն է մարդոց ունեցած զօրութիւններէն:

իր Նարեկը որ միակն է թէ իրրե ա-

զօթքի գիրք, և թէ իրրե մաքուր Հոգիէ մը բղխած արտայայտութիւն, ցարդ գրուած բոլոր հոգեսոր զրականութեանց մէջ, միստիկ առինքնողութիւն մը ունի մեղքով ճնշուած հոգիներուն վրայ: Անոր աղքիւրը Ա. Գիրքն է ամբողջութեամբ, ու ինքը Սուրբ Գիրք մը դարձած է հաւատատոր ժողովուրզի աղօթող հոգիներուն համար: Իրմէ վերջ երկարող հաղար տարին՝ անշարող եղաւ չիղ մը խոկ պակսեցնել անոր զօրաւոր Հոգեկանութիւնէն: Աւետարանով ու Նարեկով Հոգեպէս սնած մեր ժողովուրզը, զեռ գարե՞ր, գարեր պիտի ծծէ հոգեսոր կաթը այս Գիրքերէն, երբ ամէն օր իրենց ձեռքին մէջ ու սնարին մօտիկը ունին այդ երկուքը քով քովի:

Ա. Ներսէս Շնորհալին, վերջինը այս հոյլին, և երգիչ սսխակը Հայ Շարականին: Անունէն խոկ կ'երեւի նուիրականութիւնը իր փառքին: Քահանայապետական տոհմէ էր, և ամենէն աւելի պատկառելի ու սիրելի, իր օրերու մարդոց: Շնորհալին բանաստեղծ ու երաժիշտ էր միանգամայն: իր հոգեկմայլ երգերովն ու շարականներովը, զուարթ ու չէն է Հայց. Ա. Եկեղեցին:

Շնորհալին, նախանձախնդիր պահակն է Հայ Եկեղեցիի աւանդութեանց, կարգ ու կանոններուն: իր հզօր գրիչը սուրբ նման կ'ուզզէ բոլոր անոնց դէմ, որոնք կը փորձեն մտնել անոր անդաստաններէն ներսը և աղարտել մեր Եկեղեցւոյ հաւատքն ու վարդապետութիւնները: Ընդհանրական հոգին ցոլացումն է, և հայելին Հայց. Առաք. Ա. Եկեղեցւոյ, զաւանաբանական խնդիրներու և կանոններուն, ուր կ'ըմբերանուին իր ժամանակի հականառողներուն վոհմակիները:

Թէև զարերու անջրպետով մը զատուած իր երէց եղբայր Թարգմանիչներէն, սակայն այն Հոգեկան զօրութիւնը որ Անոնցն էր անխարդախնութիւնը մը կապեց Շնորհալին այդ փաղանգին:

Շնորհալի մակդիրը որ տուած է իրեն ժողովուրզը, աժան տուրք մը չէ յումպէտո վատնուած: Ժողովուրզը շատ ժլատ է իր այսօրինակ բաշխումներուն մէջ, մասնաւանդ Շնորհքի խնդիրներուն, և այս կուգայ գարեր չարունակ մեզի, աւելի եւս

գերազանցեալ շքեղանքով մը, որ իր արժանիքին մէկ իրական ցոլացումն է:

* * *

Տասնեւհինգ դարեր վերջ կեցած ենք գէմ յանդիման այն խումբին, որոնց բարիքները վայելող երախտաւորեալներն ենք: Աննիւթական բարերարներն են անոնք մեր ազգին, որոնց տալու Ազին դարերու ընդմէջէն անցաւ մեր ժողովուրդի սիրտին, և անոնք՝ արիւնին մէջ: Մեզմէ իւրաքանչիւրը կը ջանայ հետեւելու մեր անմահ թարգմանիչներու տալու և նուիրելու գերագոյն օրինակին, առանց սակարեկելու իր պայմանները, միակ նպատակը ունենալով ամոքել մեր ժողովուրդին վիշտը, ի դէպ իր կարիքներուն:

Տարիներէ ի վեր գեղեցիկ զուգաղիպութեամբ մը, Թարգմանչաց այս տօնին օրը, կը յիշատակուին Ս. Աթոռոյս Մեծ Բարերարին Վասեմ. Գալուստ Կիւլպէնկեանի ծնողքը Սարգիսն ու Տիրուհին, և համայն Կիւլպէնկեան Ազնուական Գերգառուանի ննջեցեալները, ի ժամ Ս. Պատարագի և հոգեհանգստի: Միեւնոյն մտածումէն է որ տարուած է Ս. Աթոռոյս Մեծ Բարերարը, ժառանգելով իր նախահայրերէն և բարի ծնողքէն, տալու ազնիւ առաքինութիւնը: «Երանի որ ունիցի զւակ, ի Սիռն» կ'ըսէ սրբազն յատենագիրը: Մտքի և հոգեկան արժէքներու մեկենաս ըլլալը հազորդ ու բաժնեկից ըլլալ է Ս. Թարգմանչաց օգիին: Ս. Յակոբեանց այս դարաւոր ժառանգութիւնը եթէ կրցած է ապրիլ ու բարգաւաճիւ դարերու ընդմէջէն ատիկա շնորհիւ իր բարերարներուն է, երբեմն մտքի և յաճախ նիւթի օժանդակներուն:

Հայը միշտ պարձանքով յիշած է իր

մեծ նուիրատուները: Մեր ժողովուրդի հոգեկան արժէքներու գոյութիւնն ու տեւականացումը արգասիքն է այս բարերարութեանց: Մեր ժողովուրդը շատ բան կը պարտի բախտէն նպաստաւորուած իր զաւակներուն իր մտքի և հոգիի մեծ մեկեանասներուն: Այդ կարգի իշխանական նուիրաբերութիւն մըն է Ս. Աթոռոյս Կիւլպէնկեան Մատենադարանը շինուած ի յիշատակ երջանիկ ծնողներու, որ իր մէջ տաղաւարելու սահմանուած է կրօնի, կրթութեան և գրականութեանց, եղակի սրբութեամբ նուիրագործուած գանձերը: Կիւլպէնկեան Տան ձեռներէց և տոհմասէր օգիին բացառիկ մէկ յայտնութիւնն է Ազնուամեծար Տիար Գալուստ Կիւլպէնկեանը, որ միջազգային համբաւ մըն է այլես և ազգային բարերար մը՝ որ գիտէ գիմաւորել իր ժողովուրդին պէտքերը կիրթ և ազնուական զգացումներու և դատումի մը մէջէն:

Բարերարներու նպատակը նոյն եղած է դարերէ ի վեր, Քրիստոնէական մաքուր ըմբռնումովը պահել Ազգն ու Եկեղեցին, և անոնցմով յաւերժագինել և գործնականացնել առաքելական այն խօսքը թէ ուտ է տալն քան զառնուելն»:

Եւ մեր փառաւորումը կ'երթայ ոչ թէ կատարուած գործերուն մեծութեանը, այս հզօր Հոգիին, որ դրած են իրենց գործերուն մէջ, տալու այս ժողովուրդին եւ Եկեղեցին, իրեւ միակ ազգակը Անոնց տեականացման: «Հոգին է կենդանարարը» կ'ըսէ Աւետարանը, եւ այդ կենդանարար Հոգին է որ կ'երեւի մեր այսօրուան տօնելի Թարգմանիչներուն մէջ, և այդ Հոգիով միայն կարելի է հասնիլ այն Գերագոյն Յարութեանը, Աստուծոյ, Որուն Փառքին համար ամէնքս ալ «անպիտան մշակներ» եղած ենք դարերէ ի վեր:

ՀԱՅԿԱԶՈՒՆ ՎՐԴ. ԱԲՐՍՀԱՄԵԱՆ